

7. Наказ «Про затвердження галузевої Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти», документ v1176729-13, втратив чинність, поточна редакція — втрата чинності від 12.10.2018, підстава - v1103729-18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1176729-13#Text> (дата звернення: 14.10.2022).

8. Постанова «Про Державну національну програму "Освіта" ("Україна ХХІ століття")», Документ 896-93-п, чинний, поточна редакція — Редакція від 29.05.1996, підстава - 576-96-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.10.2022).

9. Столярчук О.А. Особистісний потенціал як чинник професійного становлення студентів. *Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук у ХХІ столітті: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф.* (Одеса, 15-16 березня 2019 р.). Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2019. Ч. I. С. 57-61.

10. Указ Президента України «Про національну доктрину розвитку освіти», документ 347/2002, поточна редакція — Прийняття від 17.04.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення: 14.10.2022).

11. Федірчик Т.Д. Розвиток професіоналізму викладача як фактор управління якістю вищої освіти. *Наука і освіта*. 2009. №3. С.75-80.

12. ANNEX to the Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning [Electronic resource]. Режим доступу: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/annex-recommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf> (дата звернення: 15.10.2022 р.).

Татарінов К.О.,

студент II курсу Історико-філософського факультету

Національного педагогічного

університету імені М.П.Драгоманова,

м. Київ, Україна

Науковий керівник - Ремньова А.Г.,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки

Національного педагогічного

університету імені М.П. Драгоманова,

м. Київ, Україна

ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Анотація. У статті досліджено проблему булінгу, як психологічного явища, його вплив на розвиток та становлення особистості у процесі соціалізації. Проаналізовано основні шляхи подолання дискримінації у навчальному колективі.

Abstract. The article examines the problem of bullying as a psychological phenomenon its influence on the development and formation of personality in the process of socialization. The main principles of overcoming discrimination in the educational team are analyzed.

В нашій державі протягом останніх років загострилася проблема насильства, яке здійснюють діти стосовно один одного. Ця проблема відома світові вже близько ста років, але в Україні перші публікації з дослідження булінгу з'явилися лише у 2005 році. У сучасному світі дуже багато дітей та підлітків зустрічаються з булінгом під час освітнього процесу. Дослідження, які провели експерти Українського інституту дослідження екстремізму показали, що психологічне насильство щодо підлітків руйнує їх особистість та ускладнює процес соціалізації. Саме тому наша держава запровадила адміністративну відповідальність за вчинки, пов'язані з дискримінацією та цькуванням дитини або групи дітей.

Як подолати булінг і всі його прояви у нашому суспільстві? Процес попередження та подолання булінгу є дуже складним, але дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців та аналіз досвіду роботи освітніх закладів у вирішенні цієї проблеми дозволив нам визначити основні шляхи протидії цькуванню та насильству у освітньому середовищі.

Проблему булінгу у нашій країні активно досліджували таку вчені, як Т.Журавель, О.Кочеміровська, О.Ожійова, В.Петросянц, М.Ясеновська, зокрема вони визначили причини булінгу, його вплив на розвиток особистості школяра та змоделивали підхід до подолання насильства у дитячому колективі. Ми погоджуємося з їхньою думкою, що процес подолання дискримінації має бути зважений та поетапний.

Зарубіжні науковці та практики А.Адлер, В.Бесаг, К.Дьюкс, Д.Лейн, А.Пікасо, Д.Олвеус, П.Хайнеман заклали фундамент дослідження проблеми булінгу у сучасному суспільстві та дійшли висновку, що булінг – це складне соціальне явище, яке потребує об'єднання зусиль педагогів, батьків, дітей, держави для його подолання.

Метою нашого дослідження є висвітлення проблеми булінгу в сучасних освітніх закладах України, обґрунтування необхідності вирішення даної проблеми та впровадження заходів, які можуть бути здійснені на шляху до її подолання.

Формування особистості є дуже складним і довготривалим процесом, на який впливає багато факторів. Одне з важливих завдань закладів освіти допомогти учням соціалізуватися і адаптуватися до норм та правил

суспільства. Тому фундаментальним і важливим у педагогічному процесі є індивідуальний підхід до кожного вихованця [3, с.40-41]. Вихователь – це людина, яка водночас є джерелом знань, другом та авторитетом. Але у процесі навчання в учнів часто виникає проблема цькування один одного. Задача вихователя полягає ще й в тому, щоб створити своїм вихованцям безпечне середовище для здобуття освіти. Дуже часто діти бувають один одного навіть не розуміючи наслідків своїх дій. Тому у педагогів виникає питання: «Як правильно подолати булінг у дитячому колективі?» Проаналізуємо різні підходи науковців і досвід освітніх закладів та спробуємо змодельовувати систему подолання булінгу в освітньому середовищі.

Булінг – це проблема сучасного цивілізованого суспільства. Вона присутня у всіх країнах світу і боротьба з нею почалася вже давно, а в Україні за дане правопорушення введено адміністративну відповідальність згідно зі статтею 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення: «Булінг, тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, …, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин» [5].

Мотивацією до булінгу, як свідомого тривалого процесу жорстокого ставлення дитини (групи дітей) до іншої дитини (групи дітей) є бажання самоствердитися за рахунок приниження інших, позбувшись тим самим комплексу неповноцінності. Зокрема, вчений психолог А.Адлер визначив такі причини дискримінації у шкільному середовищі:

- зі сторони жертви:

- діалект;
- зовнішність;
- занижена або завищена самооцінка;
- надмірна чутливість;
- явно виражені фізичні або психологічні відхилення;
- успішність;
- нав'язування всім своїх ідей;

зі сторони булера:

- акцентування уваги на своїй особистості;
- боротьба за владу;
- помста;
- заздрість;
- відновлення справедливості;
- знищення суперника;
- вороже ставлення

Учасниками булінгу є: булер, жертва і глядачі, які мають нести відповідальність за скоєне правопорушення [1, с.296].

Форми прояву булінгу можуть бути різними. Ми погоджуємося з думкою О.Ожйової, яка у своїх працях визначає такі основні різновиди булінгу, що зустрічаються в шкільному соціумі.

1. Фізичний. Він вважається найскладнішим у системі подолання і найрозповсюдженішим серед хлопчиків, які показуючи свою фізичну домінуючість, хочуть самоствердитися і показати шляхом сили, що правда на їхньому боці. Основним проявом даного типу булінгу є застосування фізичної сили, штовхання, підніжки.

2. Психологічний. Даний тип булінгу базується на системі вербальних образ, насмішок, переслідувань які моделюють емоційний тиск на жертву.

3. Кібербулінг. У сучасному світі майже у кожної дитини є гаджет і не дивно, що у системі розвитку ІТ-сфери виникає інтернет-цькування. На сьогоднішній день психологам, педагогам та кіберполіції відомі ігри, які провокують дітей до здійснення дискримінації один одного або себе. Яскравими прикладами таких ігор є «Синій Кит» або «Червона Сова» [6, с.158-163].

Сьогодні в Україні спостерігається динаміка зниження дискримінації в освітньому середовищі завдяки спільній протидії булінгу педагогів та батьків. Це підтверджують діагностичні дані благодійної організації UNISEF за 2019 р. [4]. Напрацювання вчених-теоретиків, вчителів-практиків, психологів, досвід загальних середніх освітніх закладів України дозволив нам виокремити такі шляхи подолання булінгу у шкільному середовищі. Головні поради вихователю:

1. Вчитель має пояснити дитині, що треба намагатися ігнорувати образи булера, щоб той втратив інтерес. Краще запобігти конфлікту, ніж роздмухати ескалацію.

2. Якщо у жертви немає можливості уникнути конфронтації, то можна просто все перевести в гумор і змусити кривдника/кривдників переключити свою увагу і замислитися над іншою проблемою.

3. Жертва повинна стримувати свій гнів і емоції, адже це саме те, чого домагається кривдник. Особа повинна розмовляти стійко, впевнено і показувати сталю силу духу, щоб кривдник втратив до неї інтерес.

4. У жодному разі не можна вступати в бійку, адже, кривдник тільки чекає нагоди, щоб застосувати фізичну силу. Що більше жертва буде реагувати на подразники, тим більша вірогідність поставити себе у небезпечну ситуацію.

5. В жодному випадку жертва не повинна мовчати про булінг. Дитина повинна ділитися своїми переживаннями з батьками, вчителями, рідними, щоб ті допомогли протидіяти цькуванню [7].

Батькам слід врахувати, що діти часто соромляться розповідати своїм рідним про випадки цькування чи насилля, але якщо вже дитина розповіла про такі випадки, то батьки мають проявити підтримку, використовуючи такий комплекс засобів:

1. «Я вірю тобі» (Таке моделювання думки покаже дитині, що рідні повністю на її стороні);

2. «Нам дуже шкода, що ти опинився в такій ситуації» (Це покаже дитині, що Ви за неї переживаєте і співчуваєте їй);

3. «Це не твоя провина» (Цей вислів покаже, що рідні не звинувачують дитину у тому, що сталося);

4. «У такій ситуації може опинитися кожен» (Таке конструювання діалогу допоможе дитині зрозуміти, що вона не одна, адже багатьом її ровесникам доводиться переживати залякування та агресію в той чи інший момент свого життя);

5. «Добре, що ти знайшов сміливість мені про це сказати» (Це допоможе дитині зрозуміти, що вона зробила правильно, звернувшись до Вас по допомогу);

6. «Я люблю тебе і буду захищати від будь-якої небезпеки, я не допущу, щоб таке знову повторилося» (Ці слова допоможуть дитині відчутися під захистом і спокійно дивитися у майбутнє).

Запропонована модель поведінки батьків допоможе дитині зблизитися з рідними і обезпечити себе від агресії. Але процес подолання дискримінації у закладах середньої освіти неможливий без злагодженої, систематичної, комплексної роботи як педагогічного колективу і батьків, так і представників органів місцевого самоврядування. Поради та правила, яких потрібно дотримуватися педагогу, щоб професійно протидіяти булінгу в навчальному закладі:

1. Вихователь повинен пояснити своїм вихованцям, що вони є одним колективом, який прирівнюється до родини. Так, як у сім'ї панує злагода і порядок, так повинно бути і у їхньому колективі.

2. Головна мета педагога донести, що дискримінація приводить до жаклих наслідків, які можуть проявлятися в різних сферах життєдіяльності.

3. Вчитель повинен пояснити дітям, що повага та любов один до одного – це регалії гуманного суспільства, яке формує подальший розвиток цивілізації.

4. Спільно з учнями вихователь повинен проводити спеціальні бесіди, під час яких будуть порушуватися питання поведінки та правил у їхньому колективі. Це допоможе учням зрозуміти, що є певні правила і норми, яких необхідно дотримуватися аби збалансувати і зробити своє перебування у колі однолітків безпечним. Але треба зауважити, що дані заходи повинні мати виховний характер, а не каральний, адже у системі гуманного виховання вчитель повинен дотримуватися педагогічної професійності.

5. Вихователь повинен донести до учнів, що жоден акт цькування не зможе залишитися без покарання. Педагогу можна провести практичне заняття із залученням правоохоронних органів, які зможуть доступно пояснити дітям, що у сучасному світі булінг карається законом.

6. Вчителю рекомендується розповідати дітям різні історії стосовно цькування. Прикладами можуть стати притчі, казки, розповіді із сучасного життя, які фундаментально порушують питання дискримінації в суспільстві.

7. Дослідники проблеми булінгу пропонують вчителям на класних годинах проводити міні-сценки про порушення прав людини і наслідки цих правопорушень. Учні на практичному рівні зможуть заглибитися у дану ситуацію і побачити її з іншого ракурсу. Вчитель разом з учнями може провести у класі дискусію щодо подолання даної конфліктної ситуації з наданням почергового алгоритму вирішення. Такий підхід допоможе учням подивитися на дискримінацію з іншого боку і навчить їх вирішувати проблеми, пов'язані з насильством, дискримінацією, цькуванням.

8. Виховна робота класних керівників, педагогів, вихователів з профілактики насильницьких дій стосовно один до одного зможе забезпечити своїх учнів від цькування та проявів агресії, що у майбутньому приведе до поступового спаду динаміки розвитку булінгу в суспільстві.

Якщо все ж таки вчителю не вдалося застерегти своїх учнів від цькування один одного і виникла конфліктна ситуація, то педагогу необхідно одразу почати її вирішувати. Вихователю рекомендується провести профілактичну бесіду один на один з вихованцями, які потрапили у конфлікт. Треба з'ясувати сутність, причину, привід і мету даної ситуації. У процесі виваженого спокійного спілкування з булерами педагогу слід знайти шлях до їхнього примирення із жертвами.

Спочатку можна поставити такі питання: «Яка мета твоїх дій? Чи ти розумієш до чого вони можуть призвести? Ти усвідомлюєш наслідки?». Скоріш за все діти не зможуть дати усвідомлену відповідь на це питання і тоді вихователю треба їм пояснити сутність та принципи гуманного суспільства, в якому всі люди рівні і мають однакові права, і ніхто не може їх порушувати. Таким чином педагогу вдасться донести до булера і жертви, що вони цілком і повністю рівноправні члени суспільства, і протистояння між ними призведе до негативних наслідків [7].

Вихователь має пояснити учням, що дискримінація один одного може призвести до правопорушення, яке в Україні карається відповідно до Кодексу про адміністративні правопорушення. Таким чином, педагог покаже

дітям, що їхні права захищаються на державному рівні і порушення цих прав може призвести до відповідальності однієї зі сторін.

Особливу увагу вчителю слід звернути на спостерігачів – свідків бійки чи цькування. Вони мають зрозуміти, що пасивне споглядання за жорстокими діями булерів лише надихає кривдників продовжувати свої дії. Тому не можна залишатися осторонь, слід покликати дорослих, які допоможуть припинити агресивні дії. Вагомим внеском у забезпечення протидії цькуванню та агресії у шкільному середовищі мають стати розроблені механізми повідомлення про випадки насильства, але вони мають бути тактовними і конфіденційними. Для успішного подолання і попередження насильницьких дій у шкільному середовищі слід проводити заняття з вихованцями з формування навичок ефективного спілкування та мирного розв'язання конфліктів.

Висновки. Шкільний булінг – явище системне і комплексне, його можна розглядати як соціально-психологічний процес або явище, яке потребує уваги зі сторони педагогів, психологів, батьків, дітей, держави. Лише спільними зусиллями можна подолати проблему дискримінації та цькування дітей у сучасному суспільстві. Побудова гуманних стосунків у сім'ї та шкільному середовищі, індивідуальний підхід до кожного члену класного колективу, робота класного керівника над згуртованістю та відповідальністю кожного у колективі, співпраця з батьками, громадськими організаціями та органами місцевого самоврядування з метою запобігання насильницьких дій щодо найвразливіших членів суспільства – дітей сприятимуть створенню дружньої довірливої безпечної атмосфери у освітньому середовищі. А це в свою чергу унеможливить насильство, дискримінацію, цькування за будь якою ознакою у шкільній спільноті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адлер А. Практика і теорія індивідуальної психології / пер. А.Боковиков. Київ : Академічний проєкт. 2015. 296 с.
2. Журавель Т. В., Кочеміровська О. О., Ясеновська М. Е. Попередження, виявлення і подолання випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми: методичний посібник для освітян / За заг. ред. Безпалько О. В. Київ : ТОВ "К.І.С.". 2010. 242 с .
3. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти: навчально-методичний посібник / Андрєєнкова В.Л. та ін.; за заг. ред. Левченко К.Б. Київ : 2020. 40 с.
4. Ілюстрований матеріал / Динаміка булінгу в Україні на 2019 р. Взято з: <https://www.poglyad.tv/wp-content/uploads/2020/02/4-2.png>
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення 173-4. Взято з: <https://i.factor.ua/ukr/law-42/section-228/article-22800/>
6. Ожійова О.М. Булінг. Шкільний булінг: поняття та основні форми. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»* / за ред. Астахової В.І . Харків : НУА. 2009. С.158-163.
7. Сайт ліцею №2 м. Коломия. Взято з : <http://2school.in.ua/pro-buling-u-shkilnomu-seredovysshi-ta-protydiyu-bulingu-v-litseyi/>

Ткаченко Л.А.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційних систем і технологій
Інженерно-педагогічного факультету
Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Анотація. Розглядаємо питання використання цифрових технологій в освіті, освітній простір, основні напрямки використання інформаційних технологій в цифровому закладі освіти. Цифрові технології в освітній процесі істотно прискорює передачу і засвоєння знань, сприяє підвищенню якості навчання, що дає можливість майбутнім фахівцям успішно і швидко адаптуватися в сучасному суспільстві.

Abstract. We consider the issue of the use of digital technologies in education, the educational space, the main directions of the use of information technologies in a digital educational institution. Digital technologies in the educational process significantly accelerates the transfer and assimilation of knowledge, contributes to the improvement of the quality of education, which enables future specialists to successfully and quickly adapt to modern society.

В умовах глобальної інформатизації, переосмислення ролі освіти в сучасному суспільстві сучасна освіта в Україні орієнтована на входження у світовий інформаційно-освітній простір. Україні потрібні не просто освічені люди, а творчо мислячі, всебічно розвинені висококваліфіковані спеціалісти, які глибоко володіють сучасними знаннями, Завдання підвищення якості вітчизняної освіти та ефективності функціонування закладів